

BULHARSKÁ BOHEMISTIKA – PRAMENY A INOVACE

VELIČKO TODOROV

Každá zahraniční literárněvědná bohemistika do jisté míry vytváří svůj vlastní obraz české literatury, který se více méně vždy odlišuje od všech ostatních českých a nečeských obrazů výchozí literatury. Příčiny těchto rozdílů, které formují tuto mnohost bohemistické interpretační identity, jsou jak objektivního, tak subjektivního rázu. K prvnímu typu příčin patří zvláštnosti daného národního literárněvědného modelu poznávání, výběru, systematizace a popularizace české literární jinakosti. Ke stejným příčinám patří různé druhy komunikace mezi cizí a českou literárněvědnou bohemistikou (například jít bezpodmínečně ve stopách českého modelu, loajální či neloajální spolupráce s ním, dostat se do konfliktu nebo do soutěžení s ním, aby bylo možno formulovat specifický, nečeský interpretační model). Ke druhému typu příčin můžeme přiřadit individuální profesní identitu, sociální praxi cizího bohemy chápánou jako taktiku seberealizace a napětí mezi sentimentem a profesionalitou.

K objektivním příčinám patří badatelské techniky "hledání, nalézání a interpretace pramenů"; v našem případě se pojmem "pramen" rozumí každý původní prvek empirické reality. K subjektivním příčinám patří také vznik, existence a zánik "inovací". V našem případě se pojmem "inovace" rozumí každý původní prvek badatelské reality. Je zřejmé, že "prameny" a "inovace" každé nečeské literárněvědné bohemistiky se tak či onak nezbytně slučují a kříží s "prameny" a "inovacemi" české bohemistiky. Zřejmé je i to, že v rámci kterékoliv literárněvědné bohemistiky dříve nebo později dochází ke sloučení tzv. pramenné a inovační badatelské praxe. Cílem připomenutí dvou následujících bulharských případů, které analyzujeme z výše naznačených východisek, je snaha dokázat existenci dichotomie "typická – atypická bohemistika". Tato dichotomie pochází ze slučování a křížení principu "pramene" s principem "inovace".

První případ je spojen s činností prvního bulharského profesionálního bohemy, univerzitního profesora Borise Jocova, který v roce 1925 napsal a o dva roky později i obhájil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy doktorskou práci na téma *Otakar Mokřý a polská literatura*. Oponenti práce ji pokládali za dílčí příspěvek k české recepci polského literárního

romantismu.¹ Ze zběžného pohledu jde o badatelský postup, který je zcela zdůvodněn "prameny". Pozornější pohled ovšem dokazuje, že právě tento bulharský bohemista poprvé ve své době – přitom nesmíme zapomínat, že prováděl srovnávací analýzu bez použití mateřského jazyka – dospěl k originálním závěrům v oblasti tzv. translologie: například o různých hierarchických úrovních překladu – adekvátnost, doslovnost a volnost. Tímto způsobem Jocov spíše intuitivně než vědecky poukazuje na relativní charakter překladů, tedy na problematiku, kterou si teorie překladu objevila až mnohem později. Stejný vědec v roce 1928 publikoval v bulharštině obsáhlou literárněhistorickou studii *Otakar Mokry*,² která zůstává dosud první a poslední monografií o tomto autorovi v dějinách české i světové bohemistiky. Tato práce na první pohled tkví také v "pramenech". V obou případech iniciátorem Jocovova zájmu o tohoto českého autora byl pozitivista Miloslav Hýsek, který byl znám svým zaujetím pro opomíjené a neprávem přehlížené spisovatele a jevy literárního vývoje.³ Pozornější četba této práce ovšem ukáže, že se jedná v podstatě o úspěšný pokus představit bulharskému čtenáři obraz jedné cizí literatury prostřednictvím autora, který není "mimořádným projevem českého tvůrčího ducha", ale je "typickým představitelem jihočeského svérázu – iracionální, mystický, eticko-náboženský typ, opak obvyklejšího českého realistického typu". Když tímto způsobem dokládá, že dílo a osobnost Mokrého mohou být z badatelského hlediska pramenem řady literárněhistorických otázek, stává se Jocov jedním z průkopníků nové badatelské strategie. Jde v kontextu zahraniční meziválečné literárněvědné bohemistiky o jeden z prvních pokusů odhalit a analyzovat specifikum tzv. literárního regionu, literárněhistorické periférie a spisovatele-outsidera. Bohužel tato bulharská monografie o Otakaru Mokřem zůstala téměř neznámá v českém a málo známá v bulharském vědeckém kontextu. Ovšem našťástí to, co zůstalo téměř neznámé anebo málo známé, se v jiné souvislosti stalo "pramenem", impulsem určité "inovace". Všechno, co věděl o existenci tohoto českého periferního autora a o literárním regionu, zkusil Jocov typologicky přenést na bulharskou literárněhistorickou půdu. A tuto adaptační techniku zavedl do literárněhistorického myšlení jako první u nás.

¹ Z. Urban: Svědectví českých archivů o B. Jocovovi, *Les études balkaniques tchèques* 1994, s. 57-66.

² B. Jocov: Otakar Mokri (Istoriko-literaturna studija), *Godišnik na SU, Istoriko-filologičeski fakultet*, 1928; viz české kladné ohlasy na tuto práci ve *Slovanském přehledu* (1929, s. 210-211) od J. Páty, v *Národních listech* (1929, č. 25) od M. Hýska; na Jocovovu monografii také upozorňuje A. Novák v *Přehledných dějinách literatury české od dob nejstarších až po naše dny* (Praha 1936-1939).

³ M. Kudělka – Z. Šimeček – V. Šťastný – R. Večerka: *Československá slavistika v letech 1918-1939*, Praha 1977, s. 227.

Díky českému "pramenu" inovuje Jocov problém tzv. literárněhistorického zapomnění a vypracovává zvláštní druh interpretačního postupu. Tímto způsobem jako zaujatý žák české literárněvědné školy přispěl velmi výrazným způsobem k obnovení komunikačního statutu literárních dějin v meziválečném Bulharsku: Právě Boris Jocov objevuje novou interpretační rovinu – autory, texty, jevy a problémy z periferie bulharské literatury. V tomto případě můžeme o něm hovořit jako o zakladateli regionalistické koncepce bulharské literární historiografie, kterou inovuje na základě využití modelu pramenného výzkumu českého materiálu. Podobnou přímou souvislost mezi použitím českého materiálu a realizovanou inovací můžeme konstatovat v Jocovových pokusech dokázat, že česká literární díla s bulharskou tematikou patří nejen české, ale i bulharské literatuře.

Touto hypotézou Jocov jako jeden z prvních naznačuje, že existuje jiný obraz bulharské literatury – obraz mimo bulharský textový prostor. A to je také klasický případ slučování českých "pramenů" a bulharských "inovací". Proto bez nadsázky můžeme konstatovat, že právě profesor Boris Jocov je prvním představitelem typické bulharské literárněvědné bohemistiky, která hledá, nachází a čerpá z českých "pramenů, aby inovovala domácí badatelskou realitu".⁴

O atypickou bulharskou bohemistiku, která používá vlastní "prameny" k hypotetické "inovaci" české badatelské reality, jde v případě antipozitivisty profesora Nikoly Georgieva. Jeho teoretická sečtělost ještě v polovině 60. let aktualizovala jeho gymnaziální čtenářské zaujetí Haškovým románem o Švejkovi. Jde o jeho studii z časopisu Česká literatura *Parodie obsahu a parodie struktury* s podtitulem "Švejk" a antiromán,⁵ kde využil nový interpretační přístup k tomuto dílu. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* chápe Georgiev jako strukturální parodii určitého typu románu a do jisté míry jako parodii určitého období románového rozvoje vůbec. Tímto způsobem záměrně nastoluje a řeší otázky, které se týkají soudobého bulharského literárního procesu. Máme na mysli spisovatele Jordana Radičkova, jehož antiepické novely z druhé poloviny 60. let Georgiev analyzoval v těsné souvislosti s parodií retardací typickou pro Haškův román. Čerpaje z bulharského "pramene" nebohemista Nikola Georgiev inovuje českou a světovou švejkovskou badatelskou realitu, o čemž svědčí ohlas jeho interpreta-

⁴ I. Pavlov: V labirinta na istorijata (Boris Jocov – ošte edin ot nizvergnatite), *Literaturen forum*, br. 7, 1992; Deloto na prof. Boris Jocov kato mit (grjach) i arealnost, *Les études balkaniques tchèques* 1994, s. 47-55.

⁵ N. Georgiev: Parodie obsahu a parodie struktury ("Švejk" a antiromán), *Česká literatura* 1966, s. 328-334.

ce Haškova románu v sovětských a českých metatextech.⁶ O tom, jak literární teorie může způsobit explozi v švejkovsko-haškovské empirii, o tom, jak po inovacích Nikoly Georgieva vyvěrají bulharské "prameny" pro českou literárněvědnou bohemistiku, se můžeme přesvědčit v jeho monografii *Homo citans v umělecké literatuře*.⁷ V této práci, snad jediné svého druhu ve slovanském kontextu, se analyzuje role citace a klíše v mluvě Sancho Panzy, Samuela Wellera, Josefa Švejka a Ostapa Bendera. Cervantesův hrdina je představen mlouvou masového anonyma, Dickensův mlouvou individuálního mluvčího, hrdina Ilfův a Petrovův mlouvou institucí a Haškův – mlouvou vlastní. Georgiev analyzuje dvojice "pán – sluha" a přesvědčivě prokazuje, že ze čtyř sluhů právě Josef Švejk je nejupovídanější, a k tomu navíc snad nejagresivnější mluvka ve světové literatuře vůbec. Tato analýza umožňuje bulharskému teoretikovi jako jednomu z prvních ve světové haškologii vidět *Dobrého vojáka* jako jednotu hrdiny-vypravěče a hrdiny-děje. Tato jednota podle Georgieva determinuje Švejka jako hrdinu – funkci vyprávění.

V závěru musíme poznamenat, že v tomto příspěvku jsme se zmínili záměrně jenom o jednom případě bulharské typické a o jednom případě bulharské atypické bohemistiky. Obdobně jako jinde ve světě i u nás větší frekvenci a popularitu má typická bohemistika, která využívá české "prameny" (texty a metatexty) a zachovává si svou profesionální identitu přímým nebo nepřímým dialogem s českými badatelskými postupy. Případ Borise Jocova ovšem dává najevo, že využití a zachovávání jako druhy badatelské taktiky vůbec neznamenají, že jde o vědecký parazitismus. Naopak. Sám Jocov se stává pramenem pro českou bohemistiku a inovuje bulharskou literárněvědnou bulharistiku. Případy atypické bohemistiky jak u nás, tak i ve světě jsou vzácnější, ale to vůbec neznamená, že se na ně musíme dívat jako na badatelskou exotiku. Stačí jen, abychom je poznali, nebo alespoň o nich věděli, což bylo skromným cílem tohoto příspěvku. Pozitivistické a receptivní pojetí "pramene" a "inovace" jsme cílevědomě nezahrnuli do rámce naší úvahy. Z pochopitelných důvodů jsme se nezmínili ani o typických a atypických přístupech bulharských bohemistů přítomných na tomto sjezdu.

(přeložil Vladimír Krivánek)

⁶ V. I. Ševčuk: *Češskij satiričnij roman XX. st.*, Kiev 1978, s. 74; N. Kopystianskaja: *Žanrovie modifikacii v češskoj literature*, Lvov 1978, s. 80-90; I. A. Bernštejnová: *Češskij roman XX veka i puti realizma v evropejskich literaturach*, Moskva 1979, s. 76-89; R. Pytlík: Jaroslava Haška *Przygody dobrego wojaka Szwejka*, *Pamiętnik słowiański* 1983-1986, s. 89-90.

⁷ N. Georgiev: *Citiraštijat čovek v chudožestvenata literatura*, Sofija 1992.